

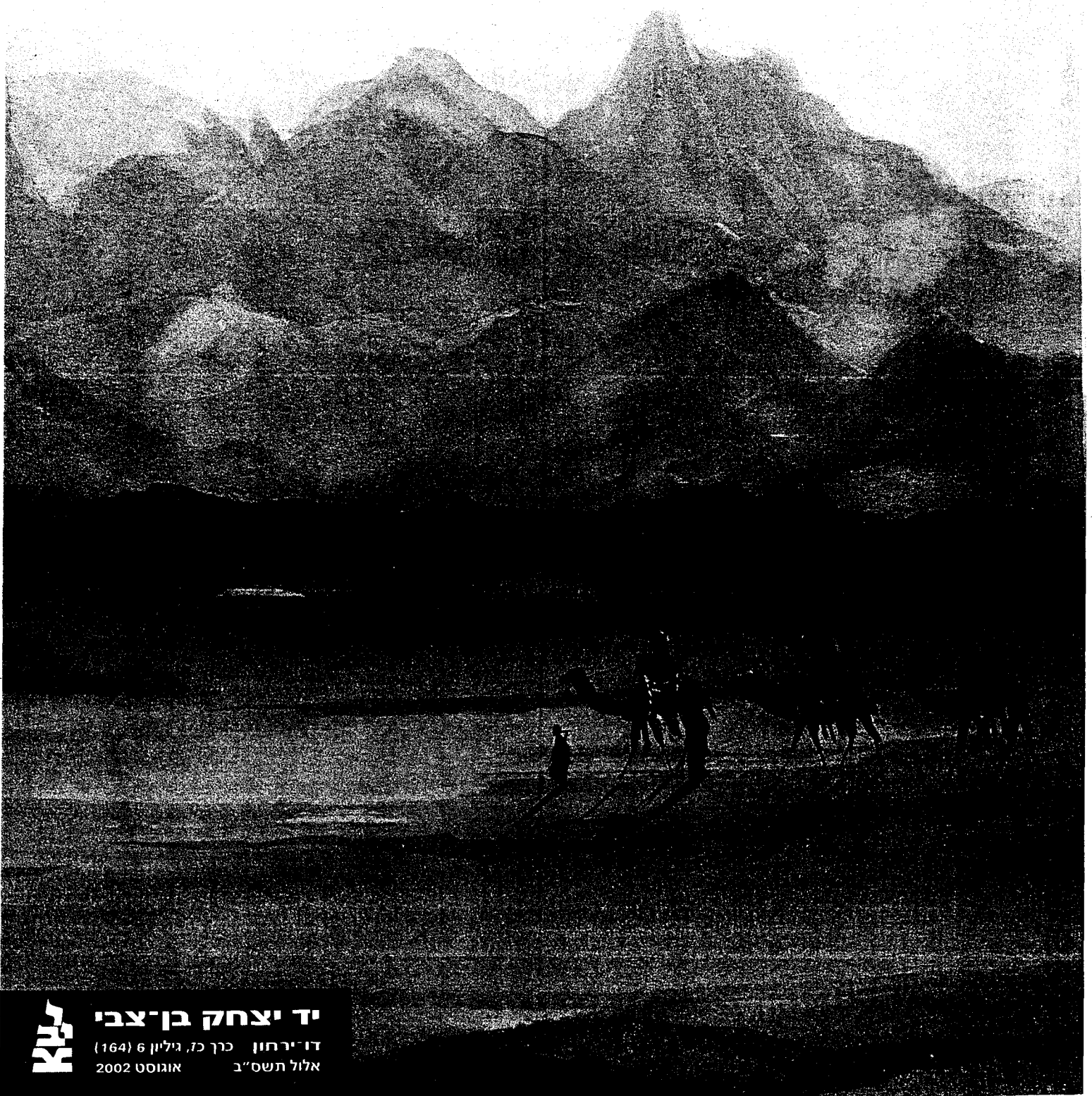
עת-מזל

עיתון לתולדות ארץ ישראל ועם ישראל

הליידי והמדבר

יהודים בג'מאיקה

קטן אבל לבבי - תחליפים למברקי ברכה

יד יצחק בן-צבי
דו-ירחון כרך כז, גיליון 6 (164)
אלול תשס"ב אוגוסט 2002

צרור עצות לאישה לנישואים מאושרים שכתב ר' אליהו בן
ר' שלמה הכהן, ממחישות היטב את נקודת המבט הפטריארכלית
והשוביניסטית של החברה היהודית והמוסלמית במאה ה-17

ואלו תנאי האישה הכשרה

ירון בן-נאה

המלצותיו של ר' אליהו הכהן, המשקפות ודאי את הלך הרוח בציבור היהודי הרחב, כוללות מידע על מלאכות האישה בביתה (בישול, כביסה, ניקיון ועוד) ותובנות פסיכולוגיות מעניינות, כמו בעניין הכאת נשים. אם הבעל חומד אישה אחרת אין זה אלא באשמת האישה, ועליה לשפר את התנהגותה על מנת למנוע זאת.

בין לבין אנו זוכים לחוש שמין מקשיי החיים של בני המעמד הנמוך, ובהתאמצותם להציג מראית עין של מהוגנות. על אף המציאות הקשה המשתקפת מן הדברים, הן ביחס לתנאי החיים הן ביחס למעמדה של האישה, הרי הנימה האירונית של הדברים מעלה לעתים קרובות חיוך על שפתיו של הקורא בן־זמננו:

ובהיות האשה כשרה וצנועה היא שוה לאיש בכל הדברים אע"פ שפטורות ממצו[ות] שהזמן גרמה ומת"ת [=ומתלמוד תורה] משום שהן סבה לאדם לעסק התורה וקיום המצו[ות] כנוודע ... ואלו תנאי האשה הכשרה כדי שתהיה חביבה על בעלה שלא יבא ליתן דעתו לחשוב באשה אחרת ח"ו דזהו סבה לבנים היותם בלתי הגוני[ם]:

תנאי א. תהיה האש[ו]ה נקיה במלבושי[ה] ויהיו בגדיה לבנים בכל עת ושלא ימצא עליה שום כתם מדב[ר] מה כדי שלא תמאס בעיני בעל[ה] דזהו סבה לבטל אהבתו ממנה ולחשוב באחרת ח"ו, ואפ[י]ל[ו] תהיה עניה מחוסר[ת] בגדים עם כל זה אותם סחובי הבלואות שלובשת תהיו מכובסים ומנוקים מכל כתם.

תנאי ב. כל דבריה עם בעלה יהיו בנחת ודרך חן ושפה רפה לא בקול רם וכ"ש [=וכל שכן] שלא בכעס וחרון פן יבער כאש חמת בעלה עליה ויבא לקללה ולבוזתה ולהכותה וכיון שעושי[ה] כן פעם אחת ירגיל בזה ובאים לפירוד לבבות וכל אחד יבחר דרך חשוב הוא באש[ו]ה אחרת והיא באחר והבנים הנולדים מביניהם בני מחשבה הם והנולד[ו]ם [לומד]ים ממעשה אביה[ם] שבראות[ם] לאביהם מכה ומקלל לאמם גם הם עושים כך לקללה ולהכות[ה]. לכן תהיה האש[ו]ה סבלנית ולא כעסנית דמסב[ב]ת רגע של כעס שכועסת על בעלה גורמת כל הרעה הנז[כ]רת עליה ואע"פ שבעלה יכעוס עליה תסבול, דכמה זעמו רגע, דהאי[ש]ת אע"פ שיכעו[ס] מיד מתרצ[ה] ומפייס אותה שהאיש נברא מן העפר ומיד מתפיי[ס] כארז"ל [=כאמרו רבותינו זכרונם לברכה].

תנאי ג. אם תראה האשה שבעלה דחוק אל תרבה עמו בשאלות אע"פ שהם צורך הבית מאד יצמצם עצמה דכיון שרואה שאין בידו יכולת להביא מה תועיל שאלת[ה] וכראות שנוהג[ת] עמו באכזריו[ת] גם הוא מסיר אהבתו ממנה ומתאכזר עמה ושנאתו עמה שמרה נצח. ואם מתבייש ממנה מוכרח לעמוד על פרשת דרכים לגנוב ולגזול כדי למלאות שאלתה או לשים לדרך פעמיו בימים ומדברות או נופל[ת] מן ההר וימות או חיה דורסתו ויקבר בגופה ואין מעיד עליו ונשארת אלמנות חיות כל ימי חייה ובניה כיתומי[ם] לכן כראו[ת] האשה בעלה בדחוק תרבה עליו

ר' אליהו בן ר' שלמה הכהן, הידוע בכינויו "האתמורי", נולד באמצע המאה ה־17 וחי בעיר הנמל העותמאנית איזמיר השוכנת במערב אנטוליה, עד לפטירתו בה ב־1729. ככל הידוע לנו לא כיהן כמרבץ תורה או כרב כולל, אך היה דרשן מבוקש ורב השפעה. הוא חיבר עשרות ספרים וכ־20 מהם נדפסו, בעיקר לאחר מותו. כתביו ספוגים ברוח החסידות הקבלית, ויש בהם רמזים לאמונתו במשיח השקר שבתי צבי. חיבורו המוכר והנפוץ ביותר הוא ספר המוסר רב ההשפעה "שבט מוסר", שנדפס ביותר מ־50 מהדורות, תורגם ללדינו ולידיש, ועודו נקרא ונלמד גם בימינו. ספר "שבט מוסר" מכיל ידיעות רבות וחשובות על דמותה החברתית, התרבותית והדתית של החברה היהודית העירונית בשלהי המאה ה־17 וברבע הראשון של המאה ה־18. בין העניינים הרבים שעסק בהם המחבר מצויה התייחסות לחיי הנישואים. סדרת עצותיו לאישה לנישואים מוצלחים, ממחישה היטב את נקודת המבט הפטריארכלית והשבוניסטית של החברה היהודית והמוסלמית באותה עת על מקומם ועל תפקידם של הגבר ושל האישה, הבעל והרעיה. הכותב אינו מציב תנאים דומים לבעל, שהרי ברור כי הגבר נעלה על האישה מכל הבחינות, ועיקר תפקידו להיות מפרנס. האישה, לעומת זאת, צריכה לעמול קשה כדי לזכות בהערכה. מקומה הוא במרחב הביתי, ותפקידה – להיות אם, רעיה ועקרת בית למופת. עליה להתאים עצמה לדרישות בעלה, לשלוט ברגשותיה ולנהוג בצניעות.

איורים עפ"י ציורים עתיקים,
Harika Yazici מתוך:
Jewish Costumes in the
Ottoman Empire, GÖZLEM,
Istanbul, 2002

רבינו בחיי ז"ל שאשה מזרעת תחלה יולדת זכר משום שכשגברה אהבת האשה על בעלה צורתו נגד עיניה ומרוב תאותה עמו מזרעת תחלה והולד נוצר כפי הצורה שנגד עיניה הינו בעלה ונוצר זכר כמוהו עיין שם יותר באורך. ועוד בהי"ת] האשה חושבת בבעלה ונותנת צורתו נגד עיניה אף כשהוא בחוץ תדמה לה שהוא בפנים ומונעת עצמה מכל דבר רע בחושבה שבעלה בפניה רואה אותה שהדמיון פועל ועוד בהיותה חושבת בבעלה פונה לבה מלחשוב בדברים אחרים מגורמים מחשבת הזנות או השחוק וקלות ראש הגורמים זנות כנודע מרז"ל [=מרביתנו זכרונם לברכה] שהדמיון פועל לה דבעלה רואה אותה לכן כל מחשבות האשה לא תהיה כי אם בצרכי ביתה ולצייר צורת בעלה כאלו הוא בפניה שם בבית ובזה לא תבא גם כן להרבות שיחה עם שום אדם בעולם ואפילו בקרובותיה.

תנאי ז. לא תרבה האשה לדבר בפני בעלה רק תהיה ככלה בחופתה משום שהאשה כיון שדעתה קלה אין סדר לדבריה ורובם בלתי הבנה ובלי שום קשר וכראו'ת] בעלה חוסר דעתה יבא לשנאותה או לבקש מיתתה אולי יזדמן לו אשה בעלת שכל שכל דבריה במאזנים לעלות, שאינו יודע כי כלן שוות בזה כי לא ניסה. ובמה יתקן זה [האשה] שלא תרבה בדברים בפני בעלה כמדובר וכל שכן וק"ו [=וקל וחומר] שלא תדבר בפניו דברי'ם] מאוסים ואל תוציא דברי תפלות מפיה עם בעלה."

(ר' אליהו הכהן, שבת מוסר, קושטא תע"ד, עה ע"ג - עו ע"ב).

ברחמים לפני המקום ערב ובקר וצהרים שירחמו בזכותה או בזכותו או בזכו'ת] בניו בהצטרפ'ת] שלושתם יחד ואדבא בימי דוחקו תראה לו פנים צוחקות ויפייסהו בדברים ויחזיקהו בהבטחות וכראות האיש אהבת אשתו עמו אף שהוא בחוסר כל נכנס שמחה בלבו ומסיר דאגתו ועל ידי כך יתעלה ומתרומם כוכב מערכתו בבני חיי ומזוני.

תנאי ד. אם רואה האשה שאירע לבעלה איזה תקל'ה] או עלילת ממון שהעלילו עליו והוא עצב ודאוג תדבר על לבו דברי תנחומים ויקל הדברים הקשים בעיניו בדברים המושכים לבו של אדם בדברי חן ופנים צוחקות ותאמר לו אהבת עולם אהבתיך ראיתי פניך כראו'ת] פני מלאכי אלדים ועל כן יצאתי לקראתך לשהר פניך ואמצאך. לכה דודי נרוה עד הבוקר נתעלס'ה] באהבים וכשמוע האי'ש] דברי פיוס'ים] כי נעמו מסיר עצבותו מלבו ואם מזדקק עמה יהיו בניה טובים וחכמים מח'ן]כמים הפך המזדווג עם אשתו בעציבות ודאגה נוצר הולד משועמם וטיפש כאשר אמרו חכמי המחקר.

תנאי ה. שאם תהיה האשה עצלנית לא בצורכי ביתה וכ"ש בדבור'ר] היוצא מפי בעלה לפי שהעצלנות גורם העניינות לבית לפי שהעצלנות מבטל הנקיות מן הבית היא וביתה בלתי נקיות העניו'ת] עליהם כמשא כבד'ה] שאף שיש מלבושים וכלים בבית כיון שמחמת העצלנות הם מלוכלכים וקרועים המלבושי וכלי העניים דומים. והאיש הנכנ'ס] לבית אע"פ שיבא שמה מן השוק בראו'תו] עיפר'ש] טומאת הבית בכמה מ'י]ני מכשולים באמצע הבית הסוך [!] והכד וצפחת. ובכל זוית זוית קדרות מפוחמות שנשארו שם מבישול הליל'ה]. וזה מביאו לחמוד בית חבירו המנוקה מכל מכשול ומכל סירחון ומחמדת הבית ימשך לחמו'ד] גם אשת חבירו הנזהר'ת] בנקיות הבית ונמצא גורמת האשה העצלני'ת] לבעלה לעבור על לאו לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך. ובעלה מתפלל עליה תמיד שיענהו השם משמי מרומים שבמועט ימים תצא מן החיים. ובאים לידי מריבה וקטטה הגורם חירוב הבית והכלים. לכן תשליך האשה העצילות מעליה ותהיה זריזה במעשה ידיה ולשים עיני השגחת'ה] בכל צורכי ביתה דווקא שתהיה בית'ה] נקיה כבית המלך אם ברב או במועט וישים עיניה בבגדי בעלה ובניה לנקותם מכל כתם ולקפלים כדי שלא יהיו בעלה ובניה בזוי'ים] בעיני הבריות כי בראות אותם בזוי'ים] לא יכבד'ו] להם וגורמת לה קלל'ה] באומר'ם] ארורה האשה שאינה מנקה בגדי בעלה ובניה. ועוד גורמת העצילות לאשה שלא תדקדק בכתמי נדותה וגורמת פסול בבניה היותם בני הנידה וטורדת לעצמה ולבעלה מעולם הזה והבא ועוונתה מרובה כי היא הגורמת.

תנאי ו. תמיד האשה תצייר צורת בעלה כאילו הוא בפני'ה] תמיד דמות צורתו יחוקק בלבבה כאילו הוא מלך וכשהוא עני לבוש בלבושים קרועין תדמה בדעתה שהוא כמלך ששינה בגדיו כדי שלא יכירו אותו כדרך שהמלכים עושים כמו שמצינו בשאול כשהלך לבעלת אוב אשר זה יגרום התגבר אהבתו עליה וזה יגרום שבניה זכרים כמו שכתב

לעיון נוסף:
ג' שלום, "ר' אליהו הכהן
האתמרי והשבתאות", ספר
היובל לכבוד אלכסנדר
מרכס, ניו יורק תש"י,
עמ' תנא-תע.
ש' ורסס, ר' אליהו הכהן
מאיזמיר, יבנה ב (ת"ש),
עמ' קנו-קעג.